

Ks. Andrzej Dobrzyński*
UP JP II, Kraków

MISJA KOŚCIOŁA A JEGO DIALOG ZE ŚWIATEM. PORÓWNANIE SOBOROWYCH PROJEKTÓW PIERRE’A HAUBTMANNA I KAROLA WOJTYŁY

Artykuł przedstawia dyskusję, do której doszło w pierwszych dniach lutego 1965 roku w Ariccia na spotkaniu podkomisji doktrynalnej mającej opracować na potrzeby Soboru Watykańskiego II propozycję konstytucji pastoralnej *Gaudium et spes*. Porównano dwa projekty: oficjalny tekst Pierre’a Haubtmanna i projekt krakowski Karola Wojtyły. Pierwszy projekt podkreślał rolę społeczności katolickiej w budowaniu relacji międzyludzkich, dialogu i współpracy ze światem z odwołaniem się do katolickiej doktryny społecznej. Położono akcent na „zrozumienie” współczesnego świata przy jednoczesnym ukazaniu jego chrześcijańskiej wizji. Drugi projekt prezentował teologiczne podstawy posłannictwa Kościoła w świecie, ze szczególnym zwróceniem uwagi na prawo wolności religijnej i zachowanie tożsamości ludzi wierzących. Wskazywał na nadprzyrodzony, zbawczy charakter działania Kościoła jako istotny wymiar jego natury, ale także w relacji z dzisiejszym światem. W trakcie debaty podkreślono kluczową rolę antropologii chrześcijańskiej dla właściwego ujęcia relacji Kościoła do świata. W wyniku dyskusji postanowiono, że projekt Haubtmanna zostanie uzupełniony o rozdział eklezjologiczny: „Zadania Kościoła we współczesnym świecie”. Było to skutkiem wzięcia pod uwagę głównej linii projektu krakowskiego Wojtyły, wyrażającego doświadczenia Kościoła z żelaznej kurtyny.

* Ks. Andrzej Dobrzyński – kapłan archidiecezji krakowskiej, dr teologii dogmatycznej. Studia specjalistyczne odbył na Uniwersytecie Navarra w Pampelunie w Hiszpanii. Związany jest z Uniwersytetem Papieskim Jana Pawła II w Krakowie. Od 2007 r. kieruje pracą Ośrodka Dokumentacji i Studium Pontyfikatu Jana Pawła II w Rzymie. Jest autorem wydań krytycznych pism Karola Wojtyły – Jana Pawła II oraz artykułów naukowych dotyczących polskiego papieża, zagadnień z eklezjologii, a także monografii *Kapłaństwo może być piękne. Twórcza moc ośmiu błogosławieństw* (2016); e-mail: andrzej.dobrzyński@upjp2.edu.pl; ORCID 0000-0002-9331-8215.

Przygotowanie dokumentu o charakterze duszpasterskim wzbudziło szczególne zainteresowanie biskupów i teologów Soboru Watykańskiego II, a także szerokiej opinii publicznej ze względu na deklarowane otwarcie Kościoła na świat i podjęcie dialogu ze współczesnymi nurtami myślowymi. Zadanie to uważano za pewnego rodzaju „soborowy testament” Jana XXIII, którego nie można pominąć, a zarazem ze względu na nowatorski charakter wymagało pionierskiego wysiłku. Należało w sposób komunikatywny, ale teologicznie pogłębiony omówić palące problemy współczesnego świata. Wiązało się to w konsekwencji z wykorzystaniem metody biorącej pod uwagę rzeczywistą sytuację ludzkości, a nie tylko zasady doktrynalne. W pracę nad powstaniem dokumentu zaangażowało się wielu ojców soborowych, ekspertów teologicznych oraz osób świeckich pochodzących z wielu krajów i reprezentujących różne uwarunkowania historyczne i doświadczenia duszpasterskie Kościoła¹.

W okresie poprzedzającym czwartą sesję *Vaticanum II*, kiedy jesienią 1965 roku prace wkroczyły w decydującą fazę, w sumie powstało pięć odmiennych od siebie wersji konstytucji duszpasterskiej, nie licząc elaboratów przesłanych do komisji soborowej od grup biskupów, teologów czy świeckich ekspertów². Świadczy to o dużym zainteresowaniu problematyką, ale również o trudach, z jakimi się borykano, by znaleźć właściwą perspektywę w podejściu do zagadnienia roli Kościoła w świecie współczesnym. W przygotowaniu ostatecznej wersji dokumentu kluczowe było spotkanie szerokiego gremium biskupów i ekspertów, które odbyło się w dniach od 31 stycznia do 6 lutego 1965 roku w Ariccia w pobliżu Rzymu. Podczas jego trwania doszło do interesującej konfrontacji oficjalnego projektu, opracowanego przez paryskiego teologa Pierre’a Haubtmanna, z projektem krakowskim, przygotowanym przez abp. Karola Wojtyłę. Rozdźwięk, który ujawnił się przez zestawienie tych dwóch tekstów, dotyczył nie tyle układu poszczególnych rozdziałów czy też doboru treści, ile zasadniczej perspektywy określającej relację Kościoła do świata.

¹ Por. M.G. MacGrath, *Présentation de la Constitution l’Église dans le monde de ce temps*, w: *L’Église dans le monde de ce temps. Constitution pastorale „Gaudium et spes”*, oprac. zb. pod red. Y. Congara, M. Peuchmaurda, t. 2, Paris 1967 [dalej: EMT], s. 17–21, 25–30.

² Por. Ch. Moeller, *L’élaboration du schéma XIII. L’Église dans monde de ce temps*, Paris 1968, s. 33–123; R. Tucci, *Introduction historique et doctrinale à la constitution pastorale*, EMT, s. 40–72. Projekty prywatne, np.: A.-J. Ancel, *Projet d’un schéma sur l’Église en face des problèmes du monde d’aujourd’hui* (19 XII 1963), Archiwum Instytutu Katolickiego w Paryżu (Haub. 1231); G. Martelet SJ, *Lecture anthropologique de notre époque en vue di schéma XIII* (4–9 X 1964), Archiwum Instytutu Katolickiego w Paryżu (Haub. 1270); K. Rahner SJ, *L’homme d’aujourd’hui devant la religion*, Archiwum Instytutu Katolickiego w Paryżu (Haub. 1753). Oprócz dokumentacji zebranej w Archivio Segreto Vaticano (Fondo Concilio Vaticano II), dotyczącej konstytucji *Gaudium et spes*, bogatym zbiorem jest zespół archiwalny Pierre’a Haubtmanna. Zob. *Documents pour une histoire du Concile Vatican II. Inventaire du Fonds Pierre Haubtmann*, oprac. A.-M. Abel, J.-P. Ribaut, Paris 1992.

Pierwszy z autor podkreślił aktywną rolę chrześcijan w świecie, wskazując obszary dialogu i współpracy z ludźmi innych wyznań, religii i światopoglądów. Perspektywę tę można określić „inkarnacjonizmem”, podkreślającym głównie duchową rolę chrześcijan jako zaczynu królestwa Bożego i budowniczych wraz z innymi ludźmi świata bardziej sprawiedliwego. Drugi autor natomiast położył akcent na zbawcze posłannictwo Kościoła we współczesnym świecie, z zaznaczeniem, że jako instytucja istnieje on z mandatu Bożego i działa na podstawie prawa ludzi do wolności religijnej. Perspektywę tę można nazwać „prezencjalizmem”. W tym ujęciu Kościół, jako instytucja i wspólnota obecny w świecie, realizuje nadprzyrodzoną misję i rolę społeczną. Autorzy reprezentowali Kościół działający w różnych uwarunkowaniach – pierwszy w podlegającej sekularyzacji Francji, a drugi w Polsce, w której władze komunistyczne programowo ateizowały społeczeństwo.

Trzeba wyjaśnić, że podczas spotkania w Ariccia dyskutowano zarówno o zagadnieniach natury doktrynalnej schematu XIII dotyczących chrześcijańskiej koncepcji świata, człowieka i społeczeństwa, jak i o kwestiach szczegółowych, zawartych w *Adnexa*, takich jak godność człowieka, rodzina, kultura, ekonomia, relacje międzynarodowe i pokój w świecie. Celem pracy ojców i ekspertów soborowych było przygotowanie dokumentu duszpasterskiego do dyskusji na zbliżającej się czwartej sesji Vaticanum II, która miała się odbyć jesienią tegoż roku³. Należy również zaznaczyć, że zarówno projekt Haubtmanna, jak i projekt Wojtyły odnosiły się zasadniczo do części doktrynalnej schematu XIII (przyszła konstytucja *Gaudium et spes*), który został przedyskutowany podczas trzeciej sesji Vaticanum II i w ocenie ojców soborowych miał zostać gruntownie przepracowany⁴. W wyniku tej debaty ustanowiono podkomisję doktrynalną, której zadaniem było poprawienie części pierwszej schematu XIII oraz czuwanie nad teologiczną stroną *Adnexa*. Do tej podkomisji zostali włączeni arcybiskup krakowski i francuski teolog⁵.

³ W sumie w sesji w Ariccia wzięło udział ponad 100 uczestników, ojców soborowych oraz ekspertów duchownych i świeckich. Por. *Periti ecclesiastici et laici invitati ad sessionem 1–15 februarii*, zespół archiwalny A. Glorieux, Archiwum Papieskiej Rady ds. Świeckich 33/480 [obecnie: Kongregacja ds. Laikatu, Rodziny i Życia]. Schemat XIII *De Ecclesia in mundo huius temporis*, dyskutowany podczas trzeciej sesji (20 X–5 XI 1964), zawierał następujące *Adnexa*: 1. *De persona humana in societate*, 2. *De matrimonio et familia*, 3. *De culturae progressu rite promovendo*, 4. *De vita oeconomica et sociali*, 5. *De communitate gentium et pace*. Zob. *De Ecclesia in Mundo huius temporis*, w: *Acta syndalia Sacrosancti Concilii Oecumenici Vaticani Secundi*, t. 3/5, Typis Polyglottis Vaticanis 1975, s. 147–200.

⁴ Część doktrynalna składała się z *Prooemium* oraz czterech rozdziałów: 1. *De integra hominis vocatione*, 2. *Ecclesia Dei hominumque servito dedita*, 3. *De ratione christianorum se gerendi in mundo in quo vivunt*, 4. *De praecipuis muneribus a christianis nostrae aetatis implendis*. Zob. tamże, s. 116–141. Por. R. Tucci, *Introduction historique et doctrinale à la constitution pastorale...*, s. 80–81.

⁵ Por. R. Tucci, *Introduction historique et doctrinale à la constitution pastorale...*, s. 82–87.

W artykule przedstawiona zostanie struktura i treść dwóch projektów, przeprowadzona debata oraz ocena podjętej decyzji dotyczącej kontynuowania linii wytoczonej przez Haubtmanna, z wprowadzeniem jednak nowego rozdziału. Warto przyjrzeć się prowadzonej wtedy dyskusji i wyciągnąć wnioski natury teologicznej i duszpasterskiej. W ten sposób będzie można zweryfikować coraz częściej spotykany osąd, że Kościół na Soborze Watykańskim II zrezygnował z ambicji nawracania świata, by prowadzić z nim przyjacielski dialog, dostosowując się przy tym do zachodzących przemian.

PROJEKT HAUBTMANNA

Pierre Haubtmann (1912–1971) był kapłanem diecezji Grenoble. Wykształcenie teologiczne zdobył w Rzymie i Paryżu, specjalizując się w naukach społecznych. Jego studia dotyczyły szerokiego spektrum przejawów ateizmu w wieku XIX, ze szczególną uwagą skupioną na myśli Pierre’a-Josepha Proudhona (1809–1865). Nic przewodnią jego studiów stanowiła problematyka dotycząca przekazu wiary we współczesnym świecie, szukanie skutecznych form, by dotrzeć z chrześcijańskim orędziem do ludzi. Haubtmann łączył zainteresowania naukowe z działalnością duszpasterską w *Mission de France* i w Akcji Katolickiej. Pełnił rolę dyrektora sekretariatu episkopatu Francji, a w czasie trzech sesji soboru odpowiadał za biuro prasowe, przygotowujące codzienne relacje z auli soborowej w języku francuskim. Po trzeciej sesji został głównym redaktorem schematu XIII⁶.

Podczas zebrania w Ariccia gremium odpowiedzialnego za część doktrynalną Pierre Haubtmann, mający oficjalną rekomendację władz soborowych, by w tekście schematu XIII uwzględnić wyniki debaty przeprowadzonej podczas trzeciej sesji, zaprezentował swój projekt i poddał go pod dyskusję. Ku zdziwieniu niektórych uczestników spotkania, w tym włoskiego jezuitę Sebastiana Trompa, nie był to poprawiony tekst schematu XIII, dyskutowany podczas trzeciej sesji, lecz całkiem nowa jego redakcja⁷.

Haubtmann przedstawił projekt dokumentu na pierwszym, porannym spotkaniu podkomisji doktrynalnej, 1 lutego 1965 roku. Redaktor wyjaśnił na wstępie, że na podstawie głosów z debaty ojców soborowych podczas trzeciej sesji oraz konsultacji z ekspertami teologicznymi, a także organizacjami katolickimi

⁶ Por. Ph. Bordeyne, *Mgr Pierre Haubtmann (1912–1971): un théologien de la communication de la foi*, „Transveralité” 116 (2010), s. 131–135; tenże, *Pierre Haubtmann au Concile Vatican II. Un historien et un théologien de l’inquiétude contemporaine*, „Ephemerides Theologicae Lovanienses” 77 (2001), s. 362–367.

⁷ Por. G. Turbanti, *Un concilio per il mondo moderno*, Bologna 2000, s. 504–505.

zastosował metodę indukcyjną, czyli wychodzącą od rzeczywistości ziemskiej, oraz styl literacki możliwie „bliski ludziom”, czyli unikający sformułowań specjalistycznych. W swoim projekcie podkreślił autonomię świata, ale przedstawił jego rozumienie w perspektywie chrześcijańskiej. Zwrócił szczególną uwagę na trzy kwestie, które stanowiły w jego opinii postulaty biskupów: chrześcijańską kosmologię, czyli wizję świata stworzonego, chrześcijańską antropologię oraz zjawisko współczesnego ateizmu⁸. Projekt składał się z krótkiego wprowadzenia oraz trzech rozdziałów.

W części wprowadzającej autor podkreślił, że sobór nie zwraca się tylko do katolików, ale do wszystkich ludzi, bez względu na ich religię i światopogląd. Zaznaczył, że przez słowo „świat” rozumie się stworzenie Boże, jak również rodzinę ludzką. Zwrócił uwagę na fundamentalną łączność pomiędzy ludem Bożym a społecznością świata, ponieważ dzielą wspólne radości i troski. We wprowadzeniu znalazło się również stwierdzenie, że dokument o świecie współczesnym wyrasta właśnie ze świadomości tej solidarności Kościoła z rodziną ludzką, nie z jego ziemskich ambicji czy prozelityzmu⁹.

Pierwszy rozdział przedstawiał generalne spojrzenie na współczesny świat, podlegający wielorakim przemianom, który człowieka nie tylko coraz lepiej poznaje, ale także nad nim dominuje przez środki technologiczne. Rozwój umożliwia wzrost populacji i poziomu życia. Przebiega on nierównomiernie, powodując nierówności społeczne, zależności ekonomiczne i polityczne jednych państw od drugich, a także proces sekularyzacji, łączący się ze słabnącym oddziaływaniem tradycyjnych wartości religijnych i moralnych. Z tym wiąże się też rozpowszechnienie przekonań i postaw ateistycznych negujących Boga oraz wzrastająca obojętność religijna. Coraz częściej wiara w Boga jawi się jako nie do pogodzenia z postępem ludzkim. Rozwój łączy się również z dążeniem do emancypacji narodów i grup społecznych i do upominania się o godność i prawa człowieka. Niemniej jednak jest to proces naznaczony także słabością moralną i egoizmem. Czy postęp przyniesie oczekiwane rozwiązanie ludzkich problemów? Czy rodzące się nadzieje nie są iluzoryczne? Wiele w odpowiedzi na te pytania zależy od wizji człowieka i jego powołania, jakie się przyjmie w życiu społecznym, gospodarczym i politycznym¹⁰.

⁸ Por. R. Gonzáles Moralejo, *El Vaticano II en taquigrafía. La historia de la „Gaudium et spes”*, Madrid 2000, s. 47–48. G. Turbanti podaje, że prezentacja miała miejsce 31.01.1965 r., por. tenże, *Un concilio per il mondo moderno...*, s. 504.

⁹ Por. Projekt Haubtmanna z Ariccia, Archiwum Instytutu Katolickiego w Paryżu (Haub. 1501) [dalej: Projekt „Haubtmann”]. Maszynopis w języku francuskim liczy 27 stron plus 3 strony przypisów, całość tekstu, oprócz podziału na rozdziały, jest także podzielona na punkty. Por. R. Gonzáles Moralejo, *El Vaticano II en taquigrafía...*, s. 47.

¹⁰ Por. Projekt „Haubtmann”, s. 3–9.

Drugi rozdział projektu Habtmanna dotyczył chrześcijańskiej wizji człowieka we współczesnym świecie. Autor wyszedł z przekonania, że wiele problemów ludzkich wymaga nowych odpowiedzi. Ich rozwiązanie zależy od wizji człowieka, którą rozświetlają trzy prawdy wiary. Pierwsza wskazuje na Chrystusa, który jest Panem stworzenia i Odkupicielem człowieka. Chrystus szanuje wolność człowieka. Podobnie czyni Kościół, respektując autonomię porządków duchowego i świeckiego. Druga prawda ukazuje człowieka jako stworzonego na Boży obraz i powołanego do rozwoju w sferze moralnej i religijnej, ale także w sferze spraw świeckich. Trzecia prawda mówi o skłonności człowieka do grzechu, która prowadzi także do zakłócenia harmonii w relacjach ludzkich. Stąd człowiek, a z nim całe stworzenie oczekują pomocy ze strony Stwórcy i Odkupiciela. Taka wizja człowieka i jego integralnego powołania łączy się również z dowartościowaniem doczesnych dążeń i starań ludzkich, spełnianych z prawym sumieniem, które także zasługują na uznanie w oczach Boga. Uprawniona autonomia pomiędzy sferą duchową i świecką nie może oznaczać przeciwstawienia spraw ziemskich Bogu, lecz dla ludzi wierzących oznacza dążenie do syntezy tych dwóch porządków, by ostatecznie wszystko zostało odnowione w Chrystusie¹¹.

Rozdział trzeci poświęcono problematyce życia człowieka w dzisiejszym społeczeństwie. Z punktu widzenia chrześcijańskiej wiary tajemnica osoby ludzkiej wyjaśnia się w świetle prawdy o Chrystusie¹². Chrześcijańska wizja człowieka stanowi wkład w dobro społeczne i ogólnoludzkie, co dokonuje się na drodze realizowania przez Kościół swojej misji, a w szczególności przez rozwój katolickiej nauki społecznej. W budowaniu wspólnej przyszłości konieczne jest nadawanie sensu życiu i ludzkiej wolności oraz odpowiedzialności. Dzięki zdolności do poświęcenia dla innych i w duchu szacunku dla każdego człowieka, także przeciwnika politycznego i konkurenta gospodarczego, można niwelować nierówności społeczne i przejawy niesprawiedliwości. W perspektywie przestrzegania praw człowieka i szacunku dla ludzkiego sumienia trzeba uznać prawo ludzi wierzących do publicznego wyznawania wiary. W żaden sposób nie można jej narzucać innym, podobnie jak światopoglądu ateistycznego. Personalizm chrześcijański, zakorzeniony w Ewangelii, stanowi szczególnie czynnik

¹¹ Por. tamże, s. 10–16.

¹² Myśl ta była bliska Janowi Pawłowi II, do której często wracał, powołując się na *Gaudium et spes*. Zdanie z projektu brzmi: „Créé à l’image de Dieu, il ne peut pleinement se comprendre qu’en regardant l’Homme parfait, le Christ Jésus, [...]” (Projet „Habtmann”, s. 17, w. 11, 12. W przypisie 40 jest odwołanie do Ef 4,13). Poglębione studium tej kwestii zob. W. Newton, *John Paul II and „Gaudium et spes” 22: his use of the text and his involvement in its authorship*, „Anthropotes” 24 (2008), s. 375–412.

służący budowaniu pokoju społecznego bazującego na wzajemnym szacunku ludzi. Wymaga to od Kościoła przejrzystego świadectwa, wolnego od ziemskich ambicji i ukierunkowanego na przemianę społeczną na drodze dojrzewania ewangelicznego zaczyynu¹³.

PROJEKT KRAKOWSKI

Karol Wojtyła 1 lutego na sesji popołudniowej zaprezentował tzw. projekt krakowski, określany także w literaturze przedmiotu jako „projekt polski”. Należy zaznaczyć, że przekazał go oficjalnie do Sekretariatu Generalnego Soboru 21 października 1964 roku, dołączając go do tekstu swojego wystąpienia w auli. Projekt ten był jednak znany niektórym biskupom i teologom soborowym już wiosną owego roku. Składał się z czterech rozdziałów. Trzeba podkreślić, że tekst przedstawiony w Ariccia został jednak zmieniony w porównaniu z poprzednim. Wprowadzony został rozdział o stosunku Kościoła do współczesnego ateizmu, a anulowany rozdział o środkach, za pomocą których Kościół wypełnia swoje posłannictwo w świecie¹⁴. Pierwsza wersja nosiła tytuł: „Kościół w dzisiejszym świecie” (*De Ecclesia in mundo hodierno*), a druga: „Kościół przedstawia się współczesnemu światu i prezentuje zasady dialogu i współpracy z nim” (*Ecclesia mundo hodierno seipsam praesentat suaque dialogi et cooperationis cum illo principia exponit*)¹⁵. Wypada jeszcze podkreślić, że arcybiskup był nie tylko ideowym i „urzędowym” promotorem tego projektu, lecz także jego głównym autorem. Wynika to z dokumentacji archiwalnej, w tym korespondencji z biskupami i teologami¹⁶. Kontynuując, będziemy posługiwać się nazwą

¹³ Por. Projekt „Hauptmann”, s. 17–27.

¹⁴ Por. A. Dobrzyński, *Udział arcybiskupa Karola Wojtyły w Soborze Watykańskim II*, w: K. Wojtyła, *Vaticanium II: czas twórczego myślenia. Wypowiedzi soborowe*, Rzym 2014, s. 167, 193.

¹⁵ Por. *Acta Synodalia*, III/5, s. 300–314; Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, AKKW G I 2/68; Maszynopis projektu krakowskiego omawiany w Ariccia, Archiwum Instytutu Katolickiego w Paryżu (Haub. 1274), z adnotacją „Mgr Wojtyła, février 65, Projet de polonais”. Abp Wojtyła na stronie tytułowej zaznaczył, że jest to „Pars I”, u dołu strony tytułowej sygnalizując część drugą szczegółową przygotowywanego dokumentu: *Titulos partis II, [...] Ecclesia filiis in mundo viventibus et agentibus Concilii doctrina de eorum mundo hodierno colloquio et cooperatione exponitur*.

¹⁶ Por. Korespondencja, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, AKKW G I 2/60-62. W liście do abp. Antoniego Baraniaka napisał: „Pozwalam sobie przesłać Waszej Ekscelencji w załączeniu opracowany przez mnie przy współudziale kilku teologów ze środowiska krakowskiego projekt schematu XVII *Ecclesia in mundo hodierno*” (AKKW G I 2/65). We współpracę byli zaangażowani księża: A. Bardecki, A. Deskur, J. Majka, A. Jankowski OSB i J. Sieg SJ.

„projekt krakowski”, ponieważ takie określenie przyjęło się w literaturze fachowej, obok miana „projekt polski”¹⁷.

Pierwszy z czterech rozdziałów projektu krakowskiego dotyczył teologicznych i filozoficzno-prawnych podstaw obecności Kościoła w świecie. Misją Kościoła jest zbawienie świata, tj. dopełnienie dzieła stworzenia przez odkupienie ludzi, czyli zjednoczenie ich z Chrystusem. Człowiek jest najdoskonalszym ze stworzeń. Dzieli los świata ziemskiego, a za pośrednictwem Kościoła może nawiązać nadprzyrodzoną relację z Bogiem. Relacja ta jest na wskroś wewnętrzna i duchowa, ale wyraża się także w życiu społecznym, regulowanym przez prawa człowieka, w tym prawo do wyznawania religii. Posłannictwo Kościoła w świecie wynika z woli objawiającego się Boga (aspekt teologiczny), ale również opiera się na zasadzie „ludzkiego porządku” (aspekt filozoficzno-prawny). Te dwa aspekty łączą się ze sobą w prawie człowieka do poznania i głoszenia prawdy religijnej oraz w prawie wolności sumienia¹⁸.

W drugim rozdziale przedstawiony został sposób, w jaki Kościół służy powołaniu osoby ludzkiej. Dokonuje się to w świecie przemijającym i podlegającym szkodliwemu działaniu zła przez wskazywanie na perspektywę wiecznej doskonałości. W stosunku do człowieka odbywa się to na drodze ukazywania znaczenia dóbr duchowych: prawdy objawionej, która umożliwia autentyczną wolność i mądrość, oraz dobra moralnego, które wynika z obiektywnych „norm i wymagań prawdziwego dobra”, dotyczy ładu sumienia i porządku społecznego. Na drodze rozwijania wartości duchowych i moralnych Kościół wnosi oryginalny wkład w ludzką kulturę¹⁹.

W trzecim rozdziale opisano stosunek Kościoła do współczesnego ateizmu, który sprzeciwia się nie tylko istnieniu Boga, ale także chrześcijańskiej wizji człowieka, ograniczając jego egzystencję do świata doczesnego i negując wymiar duchowy osoby ludzkiej. „Wolna i świadoma religijnie relacja człowieka do Boga jest dobrem jak najściślej złączonym z rozumną i wolną naturą człowieka; innymi słowy – jest dobrem jak najbardziej osobistym”²⁰. Dialog ze zwolennikami ateizmu jest możliwy i nie dotyczy tylko palących problemów rodzaju ludzkiego, lecz winien zmierzać zarówno do uznania prawa do wolności religijnej, jak rów-

¹⁷ Por. G. Turbanti, *Un concilio per il mondo moderno...*, s. 381, 497, 505, 518, 794 (autor ten także używa sformułowania „propozycja Wojtyły”); P. d’Ornellas, *Liberté, que dis-tu de toi-même? Une lecture travaux du Concile Vatican II 25 janvier 1959–8 décembre 1965*, Paris 1999, s. 447: „Le texte de Cracovie est communément appelé «texte de Cracovie» par les membres de la sous-commission doctrinal”. Tekst projektu krakowskiego zob. K. Wojtyła, *Vaticanum II czas twórczego myślenia...*, s. 167–198 (wersja łacińska, tamże, s. 323–350).

¹⁸ Por. K. Wojtyła, *Vaticanum II czas twórczego myślenia...*, s. 167–170.

¹⁹ Por. tamże, s. 171–175.

²⁰ Por. tamże, s. 195.

niez do wyjaśnienia przyczyn niewiary. Podkreślono, że dialog ten winien opierać się na „wspólnocie natury ludzkiej” i wynikającym z niej prawie moralnym. Prawa człowieka, których źródłem jest naturalne prawo moralne, stanowią podstawę regulowania relacji między Kościołem a władzami publicznymi²¹.

W czwartym rozdziale przedstawiona została specyficzna misja Kościoła polegająca na wprowadzaniu wartości wiecznych i niezmiennych w świat podlegający ciągłym przemianom. Wynika ona z przekonania, że dobra nadprzyrodzone służą naturalnemu dobru rodzaju ludzkiego. Chrześcijańska wiara łączy się z troską o człowieka, dlatego Kościół wspiera przestrzeganie podstawowych praw osoby ludzkiej, takich jak: prawo do życia, któremu sprzeciwiają się m.in. aborcja czy konflikty zbrojne; prawo do życia rodzinnego i rozwijania powołania, prawo do pracy i posiadania dóbr, prawo do odpowiedzialnej wolności w życiu społecznym czy też prawa społeczne oparte na zasadzie sprawiedliwości i pomocniczości, jak również prawa narodów, m.in. do życia w pokoju. Podkreślono również, że wyzwolenie sił „tkwiących w materii”, wyrażających panowanie człowieka nad ziemią, oprócz niezaprzeczalnych możliwości, niesie także zagrożenia, którym nie sposób zaradzić bez wzmocnienia jego sił duchowych i moralnych²².

Syntetyczne przedstawienie tych dwóch projektów pozwala dostrzec różnice i zbieżności między nimi. Projekt Haubtmanna jest bardziej pedagogiczny i „dialogiczny” w swej wymowie, natomiast projekt Wojtyły uwydatnia zwłaszcza perspektywę doktrynalną i pragnienie, by rola Kościoła została właściwie wytlumaczona i zrozumiana. W pierwszym projekcie podkreślono zwłaszcza rolę społeczności katolickiej w dzisiejszym świecie, jej religijną tożsamość, ale również obszary współdziałania ze wspólnotą ludzką. Uwydatniono także fundamentalną solidarność i wspólnotę losu całego rodzaju ludzkiego. W drugim projekcie na plan pierwszy wysunięto relację Kościoła do świata, jego oryginalne posłannictwo i wynikające z tego zadania. Być może różnice pochodziły z odmiennych doświadczeń i uwarunkowań pastoralnych we Francji i w Polsce komunistycznej, które były udziałem autorów. W krajach realnego socjalizmu wierni świeccy nie mogli się zrzekać w katolickich organizacjach i wspólnota wierzących – zasadniczo – była reprezentowana przez biskupów. Haubtmann podkreślił rolę katolickiej nauki społecznej i osobistego oraz wspólnotowego świadectwa jako środków służących prowadzeniu dialogu i współpracy ze światem. Wojtyła wyakcentował prawo do wolności religijnej jako istotnego gwaranta przestrzegania innych podstawowych praw ludzkich oraz prawo wolności Kościoła w realizacji jego misji. W obydwu projektach, choć w sposób nieco odmienny, wybrzmiewa antropologia chrześcijańska, szczególnie punkt dialogu Kościoła ze światem współczesnym.

²¹ Por. tamże, s. 193–198.

²² Por. tamże, s. 176–187.

DEBATA DOTYCZĄCA PROJEKTÓW HAUBTMANNA I WOJTYŁY

W pierwszym dniu posiedzeń podkomisji doktrynalnej, 1 lutego 1965 roku, byli obecni biskupi G. Garrone, A. Poma, R. Gonzales-Moralejo, do których po południu dołączył Wojtyła²³, teologowie S. Tromp, J. Daniélou, Y. Congar, O. Semmelroth, A. Grillmeier, G. Girardi, G. Thils oraz P. Haubtmann, a także audytorki R. Goldie i s. M. Luke. Po wysłuchaniu prezentacji projektu przez Haubtmanna Garrone podkreślił, że tekst ten jest rezultatem wzięcia pod uwagę obserwacji poczynionych przez biskupów podczas trzeciej sesji i że projekt ten, poprawiony w podkomisji i po uzyskaniu autorytetu Komisji Mieszanej, odpowiedzialnej za całość schematu XIII, będzie jeszcze raz dyskutowany w auli soborowej podczas czwartej sesji. Tromp postulował, by powstanie nowego projektu właściwie uzasadnić dyskusją soborową. Chodziło mu o ukazanie związku głównych idei projektu z wypowiedziami uczestników Vaticanum II²⁴. Trzeba podkreślić, że wielu członków podkomisji z zadowoleniem przyjęło przystępny styl, w którym projekt został zrehabilitowany²⁵.

Spośród zgłoszonych kolejnych obserwacji przez Moralejo oraz Daniélou, który zabrał głos w imieniu teologów francuskich biorących udział w zebraniu, na podkreślenie zasługują szczególnie dwie kwestie: antropologiczna i eklezjologiczna. Zabierający głos dostrzegli potrzebę uzupełnienia projektu o doktrynę o człowieku na podstawie objawienia. Druga kwestia dotyczyła wyeksponowania roli Kościoła instytucjonalnego. Semmelroth i Grillmeier przypomnieli, że dokument ma traktować o posłannictwie Kościoła katolickiego w świecie współczesnym, a nie tylko przedstawić miejsce i rolę chrześcijan w świecie. Zgłoszono także postulat dopracowania rozumienia świata od strony teologicznej. Tromp przypomniał, że relacja pomiędzy kulturą religijną i kulturą światową musi uwzględniać działanie Boga w świecie, dzięki czemu może dochodzić do zbieżności pomiędzy porządkiem nadprzyrodzonym i porządkiem świeckim. W tym też sensie Congar i Thils zwrócili uwagę na potrzebę rozwinięcia aspektu pneumatologicznego, ponieważ to Duch Święty tworzy nowego człowieka i przemienia oblicze świata²⁶.

²³ Congar zanotował, że Wojtyła przyjechał do Ariccia 1 II 1965 r. przed południem. Por. Y. Congar, *Mon Journal du Concile*, t. 2, Paris 2002, s. 308. Najprawdopodobniej arcybiskup krakowski przybył z opóźnieniem i nie brał tego dnia udziału w spotkaniach przedpołudniowych. Por. G. Turbanti, *Un concilio per il mondo moderno...*, s. 505.

²⁴ Stanowisko S. Trompa, por. Y. Congar, *Mon Journal du Concile...*, s. 308. Por. G. Turbanti, *Un concilio per il mondo moderno...*, s. 505; R. Gonzáles Moralejo, *El Vaticano II en taquigrafía...*, s. 48.

²⁵ Por. Y. Congar, *Mon Journal du Concile...*, t. 2, s. 307–308.

²⁶ Por. Raport 1 (1 II 1965), zespół archiwalny A. Glorieux, Archiwum Papieskiej Rady ds. Świeckich, 34/489. Kopie raportów (niekompletny zespół archiwalny) znajdują się w Archiwum Ośrodka Dokumentacji i Studium Pontyfikatu JPII w Rzymie. Por. R. Gonzáles Moralejo, *El Vaticano II en taquigrafía...*, s. 47–50; G. Turbanti, *Un concilio per il mondo moderno...*, s. 506.

Na sesji popołudniowej Wojtyła przedstawił projekt krakowski, czytając jego początkowe fragmenty i referując pozostałe części tekstu. Arcybiskup zaznaczył, że w przygotowaniu propozycji schematu brali udział teolodzy polscy i projekt zyskał poparcie polskiego episkopatu. Podkreślił, że głównym celem powstania projektu było przedstawienie relacji Kościoła – świat z punktu widzenia Kościołów lokalnych działających za żelazną kurtyną. Wojtyła zaznaczył, że dialog i współpraca Kościoła ze światem wynikają z jego zbawczego posłannictwa. Dlatego pierwsza część dokumentu, czyli doktrynalna, polega na ukazaniu podstaw dialogu, a druga, pastoralna, na wskazaniu obszarów i dróg współpracy. Wojtyła uważał, że dokument stanowić powinien pouczenie dla katolików oraz propozycję wspólnego rozwiązywania problemów świata, skierowaną do ludzi będących poza Kościołem. Stąd źródłami dokumentu są prawdy objawione, ale także przesłanki rozumowe, wspólne wszystkim ludziom²⁷.

Giovanni Turbanti, autor obszernej monografii historycznej o powstaniu konstytucji *Gaudium et spes*, komentując to wystąpienie Wojtyły, stwierdził, że przedstawił on projekt krakowski jako alternatywny zarówno do schematu XIII (tzw. tekst Zürich, którego głównym redaktorem był B. Häring), dyskutowanego podczas trzeciej sesji, jak również do projektu Haubtmanna. Zaznaczył przy okazji, że inicjatywa ta, usiłująca poddać pod dyskusję oficjalny projekt, była odosobniona²⁸. Czy rzeczywiście Wojtyła chciał poddać pod dyskusję wcześniejszą wersję schematu XIII oraz projekt Haubtmanna, przedkładając własny? Trudno odpowiedzieć na to pytanie na podstawie dostępnych dokumentów. Na pewno zwrócił uwagę na istotną rolę teologicznej przesłanki, jaką jest zbawienie ludzi, którą należy uwzględnić, traktując temat relacji Kościoła do świata. Być może wyakcentowanie istotnego znaczenia tej przesłanki, która winna nadawać profil całemu dokumentowi, sprawiło, że odniesiono takie wrażenie.

Wojtyła wyszedł od stwierdzenia, że Kościół pragnie realizować swoją misję w świecie i przekazać rodzajowi ludzkiemu orędzie zbawienia. Jest to najgłębszy motyw, dla którego Kościół wchodzi w dialog ze światem, o czym winna traktować część doktrynalna dokumentu, by następnie zaproponować światu współdziałanie w rozwiązywaniu palących kwestii współczesności, co ma być przedmiotem drugiej, szczegółowej części dokumentu. Dla ludzi wierzących współtworzenie dobra naturalnego w świecie posiada ostatecznie swoje zakorzenienie w dobru nadprzyrodzonym, jakim jest troska o zbawienie. Kościół zwraca się do świata, ponieważ zna i przeżywa te bolące problemy, które są udziałem rodziny ludzkiej, ale także ludzi wierzących. Kościół nie jest „gościem” w świecie, lecz jego

²⁷ Por. Raporty 1 (1 II 1965), zespół archiwalny A. Glorieux, Archiwum Papieskiej Rady ds. Świeckich, 34/489; R. Gonzáles Moralejo, *El Vaticano II en taquigrafía...*, s. 51.

²⁸ Por. G. Turbanti, *Un concilio per il mondo moderno...*, s. 505.

„domownikiem”. Rozwiązania problemów współczesnego świata, ponieważ mają dotyczyć katolików, ale także ludzi niezwiązanych z Kościołem, należy zakorzenić w rozumnej naturze człowieka i w moralnym prawie naturalnym oraz przedstawić w sposób jasny, z uwzględnieniem różnicy adresatów dokumentu²⁹.

Z dostępnych relacji z tego spotkania wynika, że owego popołudnia nie było rzeczowej dyskusji nad projektem krakowskim i postanowiono kontynuować dalsze prace nad projektem Hauptmanna, przede wszystkim z racji formalnych, uważano go bowiem za projekt oficjalny. Opinię taką po wystąpieniu Wojtyły wyraził Moralejo, stwierdzając, że projekt Hauptmanna zachowuje swoją „ważność”, a obserwacje związane z sytuacją „Kościoła milczenia” powinny zostać w miarę możliwości uwzględnione, by w sposób całościowy oddać realia działania Kościoła we współczesnym świecie³⁰. Congar w swoich notatkach niesłusznie napisał, że projekt krakowski był tekstem „prywatnym” i z tego względu nie mógł stanowić podstawy do dyskusji, natomiast projekt Hauptmanna został sporządzony z mandatu Komisji Mieszanej³¹.

Należy przy okazji wyjaśnić, że projekt krakowski został oficjalnie przekazany do Sekretariatu Generalnego Soboru podczas trzeciej sesji, co już uprzednio zasygnalizowano, ale przez zaniedbanie nie został on przesłany do Komisji Mieszanej³². Fakt ten stanowił powód, że był on nieznanym wcześniej szerszemu gronu członków komisji odpowiedzialnej za schemat XIII. Trzeba bowiem jeszcze wspomnieć, że właśnie w celu zdobycia formalnego poparcia dla tego projektu Wojtyła konsultował jego treść i zabiegał o akceptację polskich biskupów i teologów, ale także zagranicznych³³. Wypada podkreślić, że został on oficjalnie złożony do właściwego urzędu przy okazji debaty podczas trzeciej sesji. Wówczas Wojtyła określił projekt krakowski jako „pewne propozycje” służące do „gruntownego przepracowania” schematu pastoralnego³⁴. W związku z pracami nad schematem XIII były składane projekty autorstwa konkretnych teologów, jednak projektu krakowskiego nie

²⁹ Por. Y. Congar, *Mon Journal du Concile...*, t. 2, s. 309; R. Gonzáles Moralejo, *El Vaticano II en taquigrafía...*, s. 51.

³⁰ Por. R. Gonzáles Moralejo, *El Vaticano II en taquigrafía...*, s. 51.

³¹ Por. Y. Congar, *Mon Journal du Concile...*, t. 2, s. 309.

³² Por. A. Dobrzyński, *Udział arcybiskupa Karola Wojtyły w Soborze Watykańskim II...*, s. 167, 193; por. List A. Glorieux do K. Wojtyły, Segreto Archivio Vaticano, CVII, Busta 1190, nr 495 (Minuta ws. „Smarrimento del progetto di schema XIII dell’arcivescovo di Cracovia”, dat. 18 II 1965).

³³ Por. listy w tej sprawie, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, AKKW G I 2/60-67; K. Wojtyła, *Sprawozdanie z prac soborowych związanych ze schematem Konstytucji duszpasterskiej „Kościół w świecie współczesnym”*, w: *Kościół w tajemnicy odkupienia. Interpretacja Vaticanum II*, oprac. A. Dobrzyński, Rzym 2012, s. 26; tenże, *Udział biskupów polskich w Soborze Watykańskim II*, w: *Kościół w tajemnicy odkupienia. Interpretacja Vaticanum II...*, s. 41.

³⁴ Por. K. Wojtyła, *Vaticanum II: czas twórczego myślenia...*, s. 123, 125.

można określić mianem „prywatnego”, ponieważ został on autoryzowany przez grupę ojców soborowych, którą tworzyli polscy biskupi. Haubtmann powinien wziąć ten projekt pod uwagę w momencie rozpoczęcia pracy nad nową redakcją schematu XIII, czego jednak nie uczynił z przyczyn niezależnych od Wojtyły.

Nazajutrz, tj. 2 lutego, podkomisja doktrynalna kontynuowała pracę nad projektem Haubtmanna, skupiając uwagę na rozdziałach pierwszym i drugim, opisujących sytuację współczesnego świata i człowieka. Pojawiły się dalsze opinie krytyczne dotyczące kwestii antropologicznej. Stwierdzono m.in., że ujęcie człowieka w projekcie francuskiego teologa zostało zbyt silnie uzależnione od przemian technologicznych zachodzących w dzisiejszym świecie i w tekście brakuje naturalnej i nadprzyrodzonej koncepcji człowieka. Zwrócono także uwagę na to, że projekt przyjął wyraźnie jednostronną perspektywę krajów Zachodu kosztem innych części świata. Podjęto również kwestię roli Kościoła w projekcie Haubtmanna. Garrone stwierdził, że obecność Kościoła w pierwszych dwóch rozdziałach, przedstawiających wizję świata i człowieka, winna być dyskretna, ale należy ją bardziej uwydatnić w trzecim rozdziale³⁵.

Dotychczasowa dyskusja ukazywała, że projekt francuskiego teologa, choć zaakceptowany, powodował nadal poważną krytykę i potrzebował wielu zmian.

Na sesji popołudniowej Wojtyła wyraził swoją opinię na temat pierwszych dwóch rozdziałów projektu Haubtmanna, odwołując się ponownie do projektu krakowskiego. Stwierdził, że „nie chodzi, by wyjaśnić, czym jest świat”, lecz opisać jego współczesną ewolucję i charakterystyczne cechy, które decydują o rozumieniu kwestii osoby ludzkiej, dlatego że należy uchwycić ideową i historyczną genezę współczesności. Zauważył, że projekt Haubtmanna nie bierze pod uwagę doświadczenia Kościoła zza żelaznej kurtyny, jeśli chodzi o jego konfrontację z marksizmem i ateizmem odnośnie do koncepcji człowieka. Konfrontacja ta jest lekcją dla Kościoła powszechnego i pozwala właściwie zdiagnozować, na czym polega relacja Kościoła do współczesnego świata³⁶.

Wypowiedź arcybiskupa krakowskiego dokładnie zrelacjonował Congar w *Mon Journal du Concile*. Wojtyła podkreślił, że chrześcijaństwo i Kościół nie posiadają wyłączności na zajmowanie się fundamentalnymi kwestiami człowieka, na formowanie odpowiedzi na najgłębsze pytania ludzkie. Czyni to również współczesny świat i rozwijające się w nim nurty ideowe. W sposób bardziej lub mniej otwarty stanowi to podważenie wizji chrześcijańskiej czy nauczania

³⁵ Por. Y. Congar, *Mon Journal du Concile...*, t. 2, s. 311; R. Gonzáles Moralejo, *El Vaticano II en taquigrafía...*, s. 57–58.

³⁶ Por. Raport 2 (2 II 1965), zespół A. Glorieux, Archiwum Papieskiej Rady ds. Świeckich 34/490; R. Gonzáles Moralejo, *El Vaticano II en taquigrafía...*, s. 58.

Kościola. Należy podjąć rzuconą rękawicę i sformułować, na tle odpowiedzi dawanych przez współczesny świat, pogłębioną chrześcijańską wizję antropologiczno-egzystencjalną. Zaznaczył, że idee marksizmu funkcjonują nie tylko w formie ideologii czy akademickiej filozofii, lecz przenikają i „organizują” świat krajów komunistycznych, w którym żyje dwie piąte ludzkości³⁷. Congar stwierdził, że obserwacje przedstawione przez Wojtyłę były „najwyższej wagi”. Po tym wystąpieniu arcybiskupa z Krakowa teolog francuski zanotował w swoim dzienniku, że „Wojtyła robi ogromne wrażenie”, jego osobowość jest szczególna, a z jego wypowiedzi promieniuje profetyczna siła³⁸.

W wyniku tej dyskusji Garrone zaproponował, aby Wojtyła i Daniélou zredagowali szkic rozdziału antropologicznego, który miałby zostać włączony do części doktrynalnej schematu XIII. Tekst napisany w języku francuskim, zatytułowany „O integralnym powołaniu człowieka”, przedstawili następnego dnia, tj. 3 lutego. Autorzy wyszli od wskazania zagrożenia, które niesie cywilizacja techniczna, podkreślając, że „atrofia poczucia Boga okalecza człowieka”, który jest naturalnie otwarty na transcendencję. Przesłanie Chrystusa o wyzwoleniu człowieka z jego „nędzy cielesnej i duchowej”, które Kościół niesie, odpowiada „sekretniej głębi ludzkich serc”. Głębia ta świadczy, że człowiek jest Bożym obrazem, zdolnym do poznania transcendentnej prawdy oraz obiektywnie istniejącego dobra i zła, do tworzenia komunii z Bogiem i braterskiej komunii z innymi ludźmi. Więż z Bogiem jest składnikiem ludzkiej natury, a wymiar religijny stanowi o integralności człowieka³⁹.

Podczas prezentacji tego szkicu Wojtyła ponownie skierował uwagę uczestników na projekt krakowski, uzasadniając jego znaczenie dla prowadzonej dyskusji także formalnym zgłoszeniem tekstu do Sekretariatu Generalnego. Podkreślił, że w odróżnieniu od projektu Hauptmanna, w którym człowiek i świat zostały przedstawione w perspektywie chrześcijańskiej, w projekcie krakowskim głównym czynnikiem jest zbawcza świadomość Kościoła. Dlatego jego tekst skupia się wokół trzech zagadnień: obecności Kościoła w świecie, integralnego powołania człowieka i ateizmu⁴⁰. Głos zabrał Hauptmann, który stwierdził, że projekt krakowski stanowi opcję, by na jego podstawie stworzyć dokument soborowy. Podkreślił jednak, że nie może być mowy o jakimkolwiek złączeniu tych dwóch projektów, ponieważ mają one różne perspektywy i są niekompatybilne. Zdaniem Daniélou również nie dało się zintegrować omawianych dwóch projektów. Stanowisko to poparł także pomocniczy biskup Walencji González Moralejo, wyrażając

³⁷ Por. Y. Congar, *Mon Journal du Concile...*, t. 2, s. 312.

³⁸ Por. tamże.

³⁹ Por. K. Wojtyła, *Vaticanum II: czas twórczego myślenia...*, s. 226–230.

⁴⁰ Por. R. González Moralejo, *El Vaticano II en taquigrafía...*, s. 61–62.

przekonanie, że projekt krakowski odnosi się wyłącznie do sytuacji Kościoła w krajach komunistycznych, głównie w Polsce⁴¹.

Garrone ze swej strony zaznaczył, że pomimo iż projekty te różnią się od siebie i jest rzeczą niemożliwą „wkomponować” tekst Wojtyły w projekt Haubtmanna, to jednak należy uwzględnić „substancję” wskazań arcybiskupa krakowskiego zarówno w rozdziale antropologicznym, o którego zredagowaniu zdecydowano wcześniej, jak i w nowym rozdziale eklezjologicznym, na którego potrzebę wprowadzenia wskazuje projekt krakowski. Wyraził także przekonanie, że część zagadnień, którym poświęcił uwagę Wojtyła w swoim tekście, może zostać wykorzystana w przygotowaniu dokumentu o wolności religijnej⁴².

Na spotkaniu 4 lutego członków podkomisji zrzeszono w cztery grupy, które miały dopracować poszczególne rozdziały. Grupie czwartej, złożonej z Wojtyły, Congara, Grillmeiera i Semmelrotha, powierzono zredagowanie nowego rozdziału o Kościele i jego zbawczej misji w dzisiejszym świecie⁴³. Następnego dnia grupa przedstawiła pierwszy projekt rozdziału czwartego „O posłudze Kościoła wobec człowieka”. Składał się z wprowadzenia oraz pięciu podrozdziałów⁴⁴. Głównym autorem był Congar, który pełnił funkcję redaktora grupy. Wojtyła zaproponował własne ujęcie wprowadzenia, z podkreśleniem teologicznych racji obecności Kościoła w świecie, z uwypukleniem wymiaru soteriologicznego. Jego sugestię poparli Garrone i Grillmeier. Semmelroth natomiast uważał, że redakcja Congara jest w pełni zadowalająca na tym etapie pracy⁴⁵. Ów pierwotny szkic, przedstawiony przez tę grupę, stał się podstawą powstania czwartego rozdziału konstytucji *Gaudium et spes*, tj. *De munere Ecclesiae in mundo huius temporis*, będącego wynikiem dyskusji dotyczącej projektu krakowskiego i niejako śladem skorzystania z doświadczenia Kościołów zza żelaznej kurtyny z Kościołem powszechnym.

Gwoli uzupełnienia należy wspomnieć, że po spotkaniu w Ariccia na Watykanie odbyły się dwa zebrania *Commissio Mixta Centralis*, poszerzone o członków

⁴¹ Por. tamże, s. 62; G. Turbanti, *Un concilio per il mondo moderno...*, s. 514.

⁴² Por. Raport 3 (3 II 1965), zespół A. Glorieux, Archiwum Papieskiej Rady ds. Świeckich 34/492. Garrone mówił o wprowadzeniu fragmentu dotyczącego Kościoła instytucjonalnego w trzecim rozdziale. Moment podjęcia decyzji o wprowadzeniu rozdziału eklezjologicznego nie jest jasno określony. Prawdopodobnie było to następnego dnia. Por. Raport 4 (4 II 1965), Archivio Segreto Vaticano, Busta 1198, nr 493; Ch. Moeller, *L'élaboration du schéma XIII...*, s. 110–111; G. Turbanti, *Un concilio per il mondo moderno...*, s. 514.

⁴³ Por. Raport 4 (4 II 1965), Archivio Segreto Vaticano, Busta 1198, nr 493; G. Turbanti, *Un concilio per il mondo moderno...*, s. 518–519.

⁴⁴ Por. K. Wojtyła, *Vaticanum II: czas twórczego myślenia...*, s. 231–236.

⁴⁵ Por. Raport 5 (5 II 1965), zespół A. Glorieux, Archiwum Papieskiej Rady ds. Świeckich 34/494; S. Madrigal, *Tríptico conciliar. Relato – misterio – espíritu del Vaticano II*, Santander 2012, s. 68 (autor omawia dziennik soborowy Otto Semmelrotha SJ).

podkomisji doktrynalnej, w których wziął udział Wojtyła. Projekt schematu XIII został wysłany do biskupów w maju 1965 roku. Podczas czwartej sesji, w końcu września tegoż roku, po debacie w auli soborowej, utworzono nowe podkomisje. W tym czasie za czwarty rozdział odpowiadała piąta podkomisja, która pracowała w składzie: A. Ancel, G.L. Pelletier, F. Spanedda, K. Wojtyła (biskupi); P. Bellosillo, E. Gagnon, A. Grillmeier, S. Guillemin, J. Ochagavia, M. Philipon. G. Salaverri, J. Vodopivec (eksperti). Ancel, pomocniczy biskup z Lyonu, był przewodniczącym grupy, Grillmeier pełnił rolę sekretarza i głównego redaktora. Prace nad rozdziałem trwały do końca listopada. Niektórzy z ojców soborowych, wśród nich Wojtyła, postulowali, by rozdział ten przenieść na początek schematu. Arcybiskup krakowski stwierdził, że zagadnienie zbawczej misji Kościoła w świecie stanowi klucz do całego dokumentu. Zadaniem Kościoła nie jest tylko afirmacja świata i współpraca z rodziną ludzką dla dobra wspólnego, lecz odnowienie wszystkiego w Chrystusie. Ostateczne głosowanie nad tym rozdziałem odbyło się 6 grudnia 1965 roku, 2149 głosów było *placet*, przy 75 *non placet*⁴⁶.

UWAGI KOŃCOWE

Trudny proces powstawania konstytucji *Gaudium et spes* uwydatnił różnice w możliwych ujęciach problematyki relacji Kościoła do współczesnego świata. Wielość propozycji, proponowane schematy i wyłoniony projekt Haubtmanna, skorygowany w Ariccia przez projekt krakowski Wojtyły, a także udoskonalany w trakcie debaty podczas czwartej sesji soborowej, ukazują trud, w jakim powstawał ten nowatorski dokument. Konstytucję *Gaudium et spes* trzeba postrzegać jako skutek zmienionego podejścia Kościoła do dzisiejszego świata, które polegało bardziej na prowadzeniu dialogu niż „pouczaniu” z góry. W tle dyskusji dotyczącej tego dokumentu, również wówczas, kiedy porównywano projekty Haubtmanna i Wojtyły, znajdował się spór teologiczny związany z relacją łaski do natury. W ujęciu teologa francuskiego dominowała wizja Kościoła solidarnego ze światem, stanowiącego jego integralną część i wnoszącego w jego dzieje ewangeliczne orędzie. Krytycy tego podejścia, m.in. Karl Rahner i Henri de Lubac, dostrzegali niebezpieczeństwo polegające na tym, że w tej propozycji zanikają różnice między łaską a naturą. Drugi projekt kładł nacisk na zbawcze posłannictwo Kościoła w świecie. Krytycy takiego ujęcia obawiali się zbytniego podkreślenia rozdziału między łaską a naturą. Problematyka relacji porządku

⁴⁶ Por. G. Turbanti, *Un concilio per il mondo moderno...*, s. 633, 740–741, 777; K. Wojtyła, *Vaticanum II: czas twórczego myślenia...*, s. 224–225.

nadprzyrodzonego do porządku naturalnego towarzyszyła powstawaniu konstytucji *Gaudium et spes* na każdym etapie⁴⁷.

Trzeba podkreślić, że czwarty rozdział dokumentu, dodany po dyskusji zestawiającej projekty Haubtmanna i Wojtyły, wzmacniał znaczenie porządku łaski względem porządku natury, wskazując zbawczą misję Kościoła w świecie, której adresatem jest cała ludzka rodzina. Podkreślał, że zadaniem ludzi wierzących jest tworzenie syntezy łaski i życia, a przez to przepajanie świata duchem chrześcijańskim i świadectwem danym Chrystusowi. Rozwój świata także może pozytywnie wpływać na życie łaską, nawet w sytuacjach sprzeciwu, pod warunkiem, że nie traci się z oczu eschatologicznego celu, czyli zbawienia⁴⁸. Rozdział ten stanowi istotny „pomost” pomiędzy pierwszą częścią konstytucji, czyli doktrynalną, z mocną dominantą problematyki antropologicznej z jednej strony; a drugą częścią, pastoralną, ze szczegółową tematyką społeczną. Katolicy i wspólnota ekumeniczna są zaangażowani w problemy życia doczesnego, wnosząc w ich rozwiązanie także perspektywę eschatologiczną odnowionego w Chrystusie świata⁴⁹.

Człowiek, jego godność i aktywność społeczna stanowi oś przewodnią konstytucji duszpasterskiej. Niewątpliwie Haubtmann i Wojtyła dostrzegali rolę antropologii chrześcijańskiej w tym dokumencie, ukazującej integralne powołanie człowieka, dzięki któremu wyrasta on ponad doczesność i jest otwarty na transcendencję. W czwartym rozdziale zostało podkreślone, że Kościół we współczesnym świecie nie jest „intruzem” czy „muzealnym obiektem”, lecz istotnym „czynnikiem” określającym pełny rozwój człowieka i wpływającym na to, aby świat stawał się bardziej ludzki. W świetle *Gaudium et spes* nie chodzi o to, by „hamować” postęp czy tylko krytycznie cenzurować kierunki rozwoju ludzkości, lecz by orientować świat ku eschatologii, czyli wzmacniać jego kondycję moralną i duchową. Spełnienie w wieczności, które – w ujęciu chrześcijańskim – jest celem ziemskiej pielgrzymki Kościoła, stanowi zarazem przeznaczenie świata. Ateizm czy też sekularyzm i skutki długofalowego ich oddziaływania przysyłają „religijne” oblicze świata, czy wręcz ukazują go jako antagonistę obecności i posłannictwa Kościoła⁵⁰. Systemy polityczne z natury dążą do kontrolowania

⁴⁷ Por. Ph. Chenaux, *L'influence des école théologiques dans la rédaction de la constitution pastorale „Gaudium et spes”*, w: *I padri e le scuole teologiche nei concili. Atti del VII Simposio Internazionale della Facoltà di Teologia, Roma, 6–7 marzo 2003*, red. J. Grohe, J. Leal, V. Reale, Città del Vaticano 2006, s. 177–178; Ph. Bordeyne, *Pierre Haubtmann au Concile Vatican II...*, s. 368–369.

⁴⁸ Por. Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, nr 40–45.

⁴⁹ Por. Y. Congar, *Le rôle de l'Église dans le monde de ce temps (Ire partie, chapitre IV)*, w: *L'Église dans le monde de ce temps. Constitution pastorale „Gaudium et spes”...*, t. 2, s. 306.

⁵⁰ Tamże, s. 313–315.

różnych sfer życia społecznego, w tym dziedziny religijnej. Congar, komentując czwarty rozdział *Gaudium et spes*, zwrócił uwagę, że Kościół ma nie tylko głosić Ewangelię, ale wcielić ją w życie w sferze kultury, życia społecznego, ekonomicznego czy politycznego. Przewidywał, że w realizacji tego zadania będzie dochodziło do „zwarcia”, że współpraca Kościoła i świata nie będzie przebiegać bezproblemowo⁵¹. Trzeba podkreślić, że Wojtyła wniósł do dyskusji w Ariccia doświadczenie napiętych relacji, jakie mogą występować pomiędzy Ewangelią a życiem uwarunkowanym historycznie i politycznie. Stąd jego wskazanie, że prawo człowieka do prawdy, do wolności sumienia i wyznawania religii warunkuje wypełnienie misji, którą Kościół otrzymał od Chrystusa. Świadomość tej misji, wynikająca z chrześcijańskiej tożsamości, posiada kluczowe znaczenie w trudnych sytuacjach nieporozumień i antagonizmów. „Im większy zaś może być opór dziejów ludzkich, im większa obcość ziemskich cywilizacji, im większa miara negacji Boga w ludzkim świecie”, tym bardziej konieczna jest pogłębiona świadomość dokonanego w Chrystusie odkupienia⁵². Należy jednak zauważyć, że osłabienie poczucia chrześcijańskiej tożsamości na skutek postępującej sekularyzacji społeczeństw rodzi niewątpliwe obawy o skuteczność zbawczego posłannictwa Kościoła w wielu krajach. Sprzeciw odnoszący się do wiary i nauki katolickiej, do wymogów moralnych i doktryny społecznej powoduje, że Kościół jawi się w świecie coraz częściej jako „znak sprzeciwu”. Jego zadaniem jest „zmaganie się nieraz o człowieka z samym człowiekiem”⁵³. Czy rozwój, któremu podlega współczesny świat, nie sprawił, że konstytucja *Gaudium et spes* straciła na aktualności?⁵⁴

Pontyfikat Jana Pawła II może być widziany jako pewnego rodzaju recepcja i interpretacja soborowej konstytucji pastoralnej – zarówno jej części doktrynalnej, z wyakcentowaniem przez papieża chrześcijańskiej antropologii, jak i części szczegółowej, z podkreśleniem katolickiej nauki społecznej w wielu dziedzinach ludzkiej aktywności. Jan Paweł II był również przekonany, że dokument ten zachowuje swoją wartość, wskazując Kościołowi drogę w sytuacji coraz większej sekularyzacji i coraz częstszych sprzeciwów wobec wymogów doktryny katolickiej. Aktualność konstytucji *Gaudium et spes* wynika przede wszystkim z głęboko chrześcijańskiego spojrzenia na świat, które pozwala odnaleźć nadzieję i siłę do wierności Ewangelii również w sytuacjach, kiedy wierni Kościoła stanowią

⁵¹ Tamże, s. 316.

⁵² Por. Jan Paweł II, *Encyklika o Bożym miłosierdziu „Dives in misericordia”*, n. 15.

⁵³ Por. K. Wojtyła, *Znak sprzeciwu. Rekolekcje w Watykanie od 5 do 12 marca 1976*, Paryż 1980, s. 120, 182–183.

⁵⁴ Zob. G. Weigel, *Ocalić „Gaudium et spes”*. *Nowy humanizm Jana Pawła II*, „Ethos” 25 (2012) 100, s. 52–69.

„małą trzódkę”. Świadczą o tym m.in. słowa papieża, które zamieścił w książce *Pamięć i tożsamość*:

Przeglądając strony *Gaudium et spes*, można zauważyć, że wciąż powracają te „pojęcia podstawowe”: krzyż, zmartwychwstanie, tajemnica paschalna. A wszystkie te słowa mówią razem: odkupienie. Świat został odkupiony przez Boga. [...] Chociaż Sobór prawie że nie używa słowa „odkupienie”, jednak w tyłu miejscach o nim mówi. [...] Czy była jakaś racja przemawiająca za tym wyborem? Kiedy zapoznałem się bliżej z teologią wschodnią, zrozumiałem lepiej, iż takie ujęcie miało w tle ważny rys ekumeniczny. W akcentowaniu zmartwychwstania znajduje wyraz duchowość wielkich Ojców chrześcijańskiego Wschodu. Jeśli odkupienie jest tą boską miarą wyznaczoną złą, to nie dla czego innego, jak tylko dlatego, że w nim zło zostaje w sposób radykalny przewyciężone dobrem, nienawiść miłością, śmierć zmartwychwstaniem⁵⁵.

Zapewne w tym głęboko chrześcijańskim ujęciu świata, w którym działa łaska odkupienia, niejednokrotnie przysłonięta doczesnymi problemami, przekonania Karola Wojtyły i Pierre’a Haubtmanna były zbieżne.

BIBLIOGRAFIA

- Bordeyne Ph., *Mgr Pierre Haubtmann (1912–1971): un théologien de la communication de la foi*, „Transveralité” 116 (2010), s. 131–135.
- Congar Y., *Mon Journal du Concile*, t. 2, Paris 2002.
- González Moralejo R., *El Vaticano II en taquigrafía. La historia de la „Gaudium et spes”*, Madrid 2000.
- L’Église dans le monde de ce temps. Constitution pastorale „Gaudium et spes”*, red. Y. Congar, M. Peuchmaurd, t. 1–3, Paris 1967.
- Moeller Ch., *L’élaboration du schéma XIII. L’Église dans monde de ce temps*, Paris 1968.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 526–606.
- Turbanti G., *Un concilio per il mondo moderno*, Bologna 2000.
- Wojtyła K., *Vaticanum II: czas twórczego myślenia. Wypowiedzi soborowe*, Rzym 2014.

Słowa kluczowe: Karol Wojtyła – Jan Paweł II, Pierre Haubtmann, *Gaudium et spes*, relacja Kościół a świat współczesny

⁵⁵ Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przelomie tysiącleci*, Kraków 2005, s. 29.

THE MISSION OF THE CHURCH AND HER DIALOGUE WITH THE WORLD.
A COMPARISON OF THE CONCILIAR PROJECTS OF PIERRE HAUBTMANN
AND KAROL WOJTYŁA

Summary

The article presents the debate which took place during few days on February 1965 in Ariccia (near Rome), where the members of the subcommittee of doctrine “*Gaudium et spes*” met to prepare the pastoral constitution. Two projects were compared. The first one was that of Pierre Hubtmann from Paris and the second one that of Karol Wojtyła from Cracow. The role of the catholic community in forming interhuman relationship, dialogue and the significance of social doctrine of the Church were underlined in Hubtmann’s project, and as well a Christian vision of the world was presented. The second project showed the theological principles of Church’s mission in today’s world with special attention given to religious freedom and the identity of believers. The supernatural, salvific character of the Church’s activity was stressed as an essential perspective in her relationship with the contemporary world. During the debate, the key role of Christian anthropology was indicated to treat this relationship as well. As a result of the debate the subcommittee decided to add to the Hubtmann project a new ecclesiological chapter: (“the Role of the Church in the modern world”) of the pastoral constitution. This was a result of having brought into consideration Wojtyła’s project which reflected the situation of Church behind the Iron Curtain at that time.

Keywords: Karola Wojtyła – John Paul II, Pierre Hubtmann, *Gaudium et spes*, relationship of the Church to the Modern World